

УДК 159.923.2 – 057.876 (049.5)

Радзімовська Оксана Віталіївна

молодший науковий співробітник

відділу професіології та

психолого-педагогічної діагностики

Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих

НАПН України

Радзимовская Оксана Витальевна

младший научный сотрудник

отдела профессиологии и

психолого-педагогической диагностики

Институт педагогического образования и

образования взрослых

НАПН Украины

Radzimovska O. V.

junior researcher of the Department of

Professiology and Psychology-pedagogical Diagnostics

of the Institute of Pedagogical Study

and Adult Education of the NAPS of Ukraine

ОПИТУВАЛЬНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

(ПРЕЗЕНТАЦІЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТОДИКИ)

ОПРОСНИК ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ УЧАЩИХСЯ

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

(ПРЕЗЕНТАЦИЯ АВТОРСКОЙ МЕТОДИКИ)

PROFESSIONAL IDENTITY QUESTIONNAIRE OF VOCATIONAL

SCHOOL STUDENTS (AUTHOR PRESENTATION TECHNIQUES)

Анотація: В статті представлено наукову авторську розробку – «Опитувальник професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів». Представлено текст опитувальника, бланк, порядок обробки даних, змістовий опис шкал. В матеріалах статті наводяться результати опитування учнів ПТНЗ за представленою автором методикою. Валідність методики підтверджується результатами математичної статистики. Стаття може становити інтерес для психологів, які досліджують феномен професійної ідентичності, а також педагогічних працівників, адміністрації ПТНЗ.

Ключові слова: професійна ідентичність, психодіагностична методика, професійно-технічний навчальний заклад, учні ПТНЗ, компоненти професійної ідентичності.

Аннотация: В статье представлена авторская научная разработка - «Опросник профессиональной идентичности учащихся профессионально-технических учебных заведений». Представлены текст опросника, бланк, порядок обработки данных, содержательное описание шкал. В материалах статьи представлены результаты опроса учащихся ПТУ по представленной автором методике. Валидность методики подтверждается результатами математической статистики. Статья может представлять интерес для психологов, исследующих феномен профессиональной идентичности, а также педагогических работников, администрации ПТУ.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, психодиагностическая методика, профессионально-техническое учебное заведение, учащиеся ПТУ, компоненты профессиональной идентичности.

Summary: The article presents the author's scientific inquiry form – “Professional identity questionnaire of vocational school students”. The questionnaire, the inquiry form, the order processing, semantic description scales are offered. The results of students’ survey are represented in the files of the article. The validity of author's questionnaire is confirmed by methods of mathematical statistics. The article can be

of interest to psychologists who study the phenomenon of professional identity, and also for teaching staff and administration of vocational school.

Key words: professional identity, psychodiagnostic methods, vocational school, students of vocational schools, professional identity components

Постановка проблеми. В українському суспільстві відбуваються інтенсивні зміни, які обумовлюють потребу у формуванні нового типу особистості – професіонала із глибокими фаховими знаннями, сформованими професійними цінностями, позитивним емоційним ставленням до професії та професійної спільноти, розвиненою внутрішньою мотивацією до саморозвитку і творчої самореалізації. Саме тому, одним із важливих завдань є підготовка в професійно-технічних навчальних закладах (ПТНЗ) висококваліфікованого робітника, який відповідає зазначеним викликам часу.

Одним із чинників, що обумовлює самопізнання, самовдосконалення майбутнього робітника у фаховій діяльності, сприяє його творчій самореалізації є професійна ідентичність, дослідження якої останнім часом набуває все більшого висвітлення у наукових працях з психології та педагогіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми професійної ідентичності дослідники звернулися у другій половині ХХ століття. Авторами було виділено функції, компоненти (складові, елементи), форми, рівні професійної ідентичності, чинники та етапи її розвитку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідження професійної ідентичності проводилося з використанням різноманітних методик, а саме: А. Азбель, А. Грецова «Вивчення статусів професійної ідентичності»; М. Куна, Т. Макпартленда «Хто Я»; Д. Леонтєва «Тест смисложиттєвих орієнтацій»; Т.Данилової «Методика визначення типу спрямованості»; «Методика незавершених речень» в модифікації О. Кошелевої; А. Реана «Методика задоволеності обраною професією»; «Методика особистісного диференціалу» в адаптації А.Шмельова; Е. Шострома «Самоактуалізаційний тест»; Ю. Гільбуха «Тест-опитувальник особистісної зрілості»; Т. Дубовицької «Тест-опитувальник для

визначення рівня професійної спрямованості студентів»; Є. Клімова «Особистісні професійні плани»; В. Століна, С. Пантелеєва «Тест-опитувальник самоставлення»; методика «Особистісний диференціал», адаптованої Л. Шнейдер тощо.

Таким чином, підходи до вибору психодіагностичних методик вирізнялися різноманітністю досліджуваних показників та переважно були спрямовані на вивчення професійної ідентичності учнів шкіл, студентів вищих навчальних закладів, педагогів та психологів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Відсутність методик, спрямованих на вивчення професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів зумовила необхідність їх розробки.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є презентація авторської методики – «Опитувальник професійної ідентичності учнів ПТНЗ», призначеної для визначення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів в цілому та її компонентів, зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчаючи феномен професійної ідентичності учнів ПТНЗ, нами було виділено її компоненти: когнітивно-рефлексивний (КРк), мотиваційно-ціннісний (МЦк), емоційно-вольовий (ЕВк), проектно-поведінковий (ППк), діяльнісно-практичний (ДПк) та показники, що їх характеризують, підібрано методики для їх дослідження.

Так, за методикою Т. Дубовицької «Визначення рівня професійної спрямованості» вивчався такий показник мотиваційно-ціннісного компоненту професійної ідентичності як професійна спрямованість; методикою К. Замфір в модифікації А. Реана «Мотивація професійної діяльності» – внутрішня та зовнішня мотивація (МЦк); методикою Є. Клімова «Диференційно - діагностичний опитувальник» – інтереси і схильності учнів до різних типів професії (МЦк); анкетою Є. Клімова (в модифікації О.Радзімовської) «Особистісні професійні плани» – наявність професійних ідеалів (МЦк); професійна мета, плани, сформованість образу професіонала – представника своєї професії (ППк); за методикою Я. Шейна «Якорі кар'єри» – переважаючі професійні цінності в кар'єрі

(МЦк, ППк); методикою «Особистісний диференціал» – рівень самоповаги особистості та рівень розвитку сили волі (МЦк); методикою Є.Єгорової «Профідентичність» визначалося ставлення учня до майбутньої професії і до себе як її представника (ЕВк), а також наявність або відсутність бажання змінити професію (ППк); методикою М. Куна та Т. Макпартленда “Хто я?” визначалися: самооцінка учнів (ЕВк), ставлення учнів до діяльності (ДПк), рівень рефлексії (КРк); методикою Б.Басса «Діагностика спрямованості особистості» («Орієнтаційна анкета») – спрямованість особистості (ППк); за опитувальником САН (шкала активності) – особистісна активність (ППк); авторською методикою «Уявний та реальний професійний образ» – сформованість в учнів образу успішного представника певної професії, наявність в учнів професійно важливих якостей.

На жаль, об’єднати всі представлені показники та визначити за ними рівень розвитку окремого компонента в структурі професійної ідентичності учнів ПТНЗ виявилось досить складно. Саме тому і було розроблено відповідний авторський опитувальник («ОП»).

Методика вміщує 48 запитань (текст опитувальника), алгоритм обробки даних та бланк для відповідей. Опитувальник має 7 шкал: перші п’ять – компоненти професійної ідентичності (когнітивно-рефлексивний; мотиваційно-ціннісний; проектно-поведінковий; діяльнісно-практичний; емоційно-вольовий); шоста – шкала особистісної професійної активності (ОПА); сьома – альтернативної професійної ідентичності (АП).

Текст опитувальника

Опитувальник, спрямований на визначення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ).

Даний опитувальник дозволить краще зрозуміти Ваші погляди, ставлення щодо професії, яку Ви зараз отримуєте в училищі.

Інструкція: «Опитувальник містить ряд тверджень, які стосуються тих чи інших сторін Вашого професійного становлення за фахом, який Ви набуваєте в процесі навчання в училищі. Прочитайте уважно запропоновані твердження. По

кожному з них оберіть відповідь, використовуючи наступні варіанти: «так» («+»), «ні» («-») або «важко відповісти» («?»).

1. Обрана професія відповідає моїм інтересам і прагненням.
2. Я відчуваю потребу у самореалізації за професією, яку набуваю в училищі.
3. Моя головна мета – працювати за професією або продовжити навчання у вузі за обраним фахом.
4. Я радію з того, що не помилився із вибором професії, яку зараз отримую.
5. Маю високі оцінки (бали) за результатами професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки.
6. Я – активна людина.
7. Докладу максимум зусиль, аби не працювати за професією, яку зараз отримую.
8. Мої особистісні якості відповідають вимогам майбутньої професії.
9. Обрана професія є для мене цінною, я не хочу її змінювати.
10. Мені добре зрозумілі мої плани на майбутнє, оскільки я побудував їх самостійно, спираючись на власний життєвий досвід.
11. Я отримую задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом.
12. У процесі навчання і практики я з легкістю виконую професійні завдання, які отримую від майстрів виробничого навчання та керівників підрозділів на підприємствах.
13. Я хочу і можу працювати за обраною спеціальністю.
14. Можу назвати іншу професію, яка більше відповідає моїм здібностям та нахилам.
15. Я володію достатнім рівнем знань з майбутньої професії.
16. Вважаю, що професія, яку я отримую, має соціальну значущість, і пишаюся цим.
17. Я добре усвідомлюю свої професійні цілі і прагну до них, тому жодні життєві проблеми не зможуть мені завадити їх досягти.
18. Відчуваю захоплення, піднесення, коли досягаю успіхів в обраній професії.

19. За будь-якої нагоди прагну ознайомитися із роботою фахівців в області моєї майбутньої професії за спеціальністю, яку зараз набуваю.
20. З власної ініціативи читаю додаткову літературу, що має відношення до майбутньої професії.
21. Маю велике бажання працювати за іншою професією.
22. Я усвідомлюю себе представником професійної спільноти (назва професії, яку набуває учень).
23. Навчаюся в даному навчальному закладі в силу певних обставин, професія ж мені малоцікава.
24. Я добре уявляю своє кар'єрне зростання за професією, яку набуваю.
25. Називаючи себе (назва професії), відчуваю позитивні емоції (гордість, радість тощо).
26. Отримані в процесі навчання знання та вміння успішно використовую під час виробничого навчання і практики.
27. У вільний від навчання час працюю за професією, яку набуваю в училищі.
28. У світі існує багато професій, які подобаються мені значно більше, ніж та, яку я отримую зараз.
29. Я добре знаю вимоги, що висуваються до фахівців моєї майбутньої професії.
30. Найважливіше для мене – продовжити роботу за своїм фахом, ніж отримати більш високу посаду, не пов'язану з моєю спеціальністю.
31. Іноді мені здається, що я сам не знаю, чого хочу від майбутнього професійного життя.
32. Моє ставлення до праці за обраною професією за час проходження навчання і практики покращилось.
33. У роботі я виявляю себе людиною діяльною, працелюбною, відповідальною.
34. Працюю над створенням свого професійного іміджу.
35. Якби в мене була можливість змінити професію, я змінив би її на іншу.
36. З легкістю можу описати портрет представника своєї професії.

37. Мої особистісні та життєві цінності співпадають з цінностями майбутньої професії та професійної спільноти.
38. Мої дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії.
39. В процесі оволодіння секретами професії виявляю вольові якості особистості (цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, ініціативність, організованість тощо).
40. Уважно спостерігаю за роботою професіоналів та намагаюсь їх наслідувати в процесі своєї професійної діяльності.
41. Мої захоплення та заняття у вільний час пов'язані з майбутньою професією.
42. Моя головна мета - кар'єра за іншою спеціальністю.
43. Є люди, яких я вважаю ідеалом в своїй професії і прагну бути схожим на них.
44. Я не маю чітко сформованих професійних цінностей.
45. Навіть якби я мав можливість змінити професію, я би її не змінював.
46. Для досягнення професійної мети за обраною спеціальністю я зроблю все, що в моїх силах.
47. Беру участь у конкурсах фахової майстерності.
48. В житті дотримуюсь принципу: «Успішність професійного становлення більшою мірою залежить від мене, ніж від оточення».

Обробка результатів:

Крок 1. Підраховуємо кількість балів, враховуючи, що відповідь «так» оцінюється в 2 бали, «ні» – 0 балів, «?» – 1 бал. Питання № 7, 23, 28, 31, 44 передбачають зворотній підрахунок: «так» оцінюється в 0 балів, «ні» – 2 бали, «?» – 1 бал.

Отримана сума балів за питаннями №№ 1-5, 8-12, 15-19, 22-26, 29-33, 36-40, 43-47 дозволяє визначити рівень розвитку професійної ідентичності учнів за шкалою «неусвідомлена – усвідомлена», а саме:

1. Неусвідомлена (низький рівень розвитку) професійна ідентичність – від 0 до 28 б.

2. Частково усвідомлена (середній рівень розвитку професійної ідентичності) — від 29 до 55 б.
3. Усвідомлена, сформована (високий рівень розвитку професійної ідентичності) – від 56 до 70 балів.

Крок 2. Визначення рівня розвитку компонентів професійної ідентичності, особистісної професійної активності, альтернативної (іншої) професійної ідентичності. Бальні оцінки за шкалами виконують допоміжну роль в інтерпретації основного показника – рівня розвитку професійної ідентичності, її компонентів.

Когнітивно-рефлексивний компонент: №№ 1,8,15, 22, 29, 36, 43.

Мотиваційно-ціннісний компонент: №№ 2, 9, 16, 23 (–), 30, 37, 44(–).

Проектно-поведінковий: №№ 3,10,17, 24, 31 (–), 38, 45.

Емоційно-вольовий: №№ 4,11,18, 25, 32, 39, 46.

Діяльнісно-практичний: №№5, 12, 19, 26, 33, 40, 47.

Особистісна професійна активність: 6, 13, 20, 27, 34, 41, 48, 49.

Альтернативна (інша) професійна ідентичність: 7 (–), 14, 21, 28 (–), 35, 42.

Сумарний показник за шкалами може змінюватися в межах від 0 до 14 балів або від 0 до 12 балів (за останньою шкалою – АПІ). Таким чином, за попередніми даними, можна вважати, що для всіх шкал, крім АПІ, сума 11-14 балів вказує на високий рівень розвитку даного компонента професійної ідентичності та особистісної професійної активності; 6-10 балів – на середній; показники від 0 до 5 балів – на низький. Для шкали АПІ, відповідно, розподіл буде наступним: 10-12 балів – високий, 5-9 – середній, 0-4 – низький рівень альтернативної професійної ідентичності.

Опис шкал

Когнітивно-рефлексивний компонент професійної ідентичності характеризує відповідність інтересів і прагнень, особистісних якостей учня обраній професії; рівень усвідомлення себе представником обраної професії; сформованість професійного образу; наявність людей – ідеалів в професії; рівень знань з майбутньої професії та вимог до її представників.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної ідентичності. В шкалі фіксуються значущість, цінність обраної професії для учня, потреба самореалізації в ній; сформованість професійних цінностей; відповідність особистісних і життєвих цінностей учнів цінностям професії та професійної спільноти.

Проектно-поведінковий компонент професійної ідентичності оцінюється через сформованість професійних планів, а також чіткість, самостійність в процесі їх побудови; бажання в майбутньому залишатися в професії та досягати в ній успіху.

Емоційно-вольовий компонент професійної ідентичності вказує на переважаючі емоції та почуття учня у його ставленні до обраної професії та себе як її представника; наявність (відсутність) позитивних емоцій в процесі роботи за обраним фахом; рівень прояву вольових якостей в процесі професійного становлення.

Діяльнісно-практичний компонент професійної ідентичності дає змогу оцінити рівень та результат використання отриманих в процесі навчання професійних знань, умінь та навичок; ставлення до праці за обраним фахом.

Шкала особистісної професійної активності в методиці представлена як допоміжна і дозволяє визначити рівень та форми прояву активності особистості, її професійну спрямованість, усвідомлення учнем власної ролі в процесі розвитку професійної ідентичності.

Шкала альтернативної професійної ідентичності дозволяє виявити в учнів наявність інтересу до іншої професії, ототожнення з представниками іншої професійної спільноти та рівень розвитку іншої професійної ідентичності.

П.І.Б. _____ **Навчальний заклад** _____ **Дата** _____

Майбутня професія _____ **Група, курс** _____ **Стать** _____

Досвід роботи за обраною професією є; немає.

Хто з Ваших близьких: батьки , **брати, сестри** , **друзі** , **знайомі** **працюють за обраною вами професією або ніхто** **не працює?**

№		№		№		№		№		№		№		Σ	Сер.
1		8		15		22		29		36		43		КРк	

2		9		16		23		30		37		44		МЦк		
3		10		17		24		31		38		45		ППк		
4		11		18		25		32		39		46		ЕВк		
5		12		19		26		33		40		47		ДПК		
6		13		20		27		34		41		48		ОПА		
7		14		21		28		35		42				ІІІ		

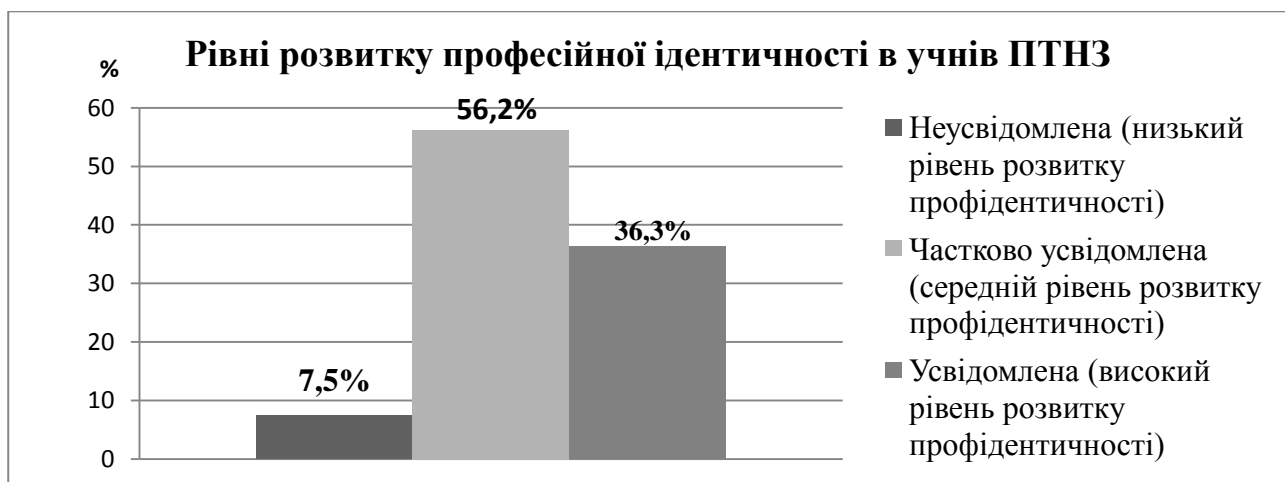
Σ заг. = _____ Р = Н С В

Рис.1. Бланк для відповідей за методикою ОПІ

Джерело: розроблено автором

В апробації методики взяли участь 148 учнів І-ІІІ курсів ПТНЗ, що отримують професії продавця, бармена-офіціанта, товарознавця-комерсанта та молодшого спеціаліста з ресторанного обслуговування.

За результатами проведеного емпіричного дослідження виявлено, що 7,5 % учнів мають неусвідомлену професійну ідентичність (низький рівень розвитку), 56,2 % – частково усвідомлену (середній рівень розвитку), а 36,3 % – усвідомлену (високий рівень розвитку) професійну ідентичність (рис.2).

Рис. 2. Рівні розвитку професійної ідентичності учнів (N=148).

Джерело: розроблено автором

Таким чином, тільки третина учнів має високий рівень розвитку професійної ідентичності, з іншими важливо проводити додаткову роботу з розвитку

компонентів професійної ідентичності або допомогти з професійним перепрофілюванням.

Змістову характеристику кожного рівня розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ представлено нижче.

Учні з неусвідомленою (низький рівень) професійною ідентичністю «не бачать» себе в обраній професії, переживають негативні емоції до неї і себе як її представника; не мають чітко сформованого професійного «Я-образу»; не розуміють необхідності розширювати свої теоретичні професійні знання і практичні вміння оскільки не впевнені, що в майбутньому будуть працювати за обраною професією.

Учні з частково усвідомленою (середній рівень) професійною ідентичністю відчувають себе невпевнено, ніби «на роздоріжжі». При цьому мають невизначені або суперечливі емоції у ставленні до професії та її представників. Інтерес до професії в учнів має ситуативний характер (зазвичай не впевнені в своєму виборі, можуть мати інші професійні інтереси та уподобання).

Учні з усвідомленою (високий рівень) професійною ідентичністю – відчувають себе представником обраної професійної спільноти, поділяють її цінності, переживають позитивні емоції щодо професії та її представників; прагнуть до розширення своїх професійних знань та вмінь, воліють досягти успіху обраній професії, реалізуватися в ній.

За результатами дослідження було складено рейтинг компонентів професійної ідентичності учнів ПТНЗ:

- 1) за усією вибіркою – емоційно-вольовий (10,2 б.), діяльнісно-практичний (10,1 б.), проектно-поведінковий (9,9 б.), когнітивно-рефлексивний (9,3 б.), мотиваційно-ціннісний компонент (8,6 б.);
- 2) за спеціальностями: а) продавець, товарознавець-комерсант – діяльнісно-практичний (9,9 б.), емоційно-вольовий (9,5 б.), проектно-поведінковий (9,4 б.), когнітивно-рефлексивний (8,9 б.), мотиваційно-ціннісний компонент (7,9 б.); б) бармен-офіціант, спеціаліст з ресторанного обслуговування – емоційно-вольовий (10,9 б.), проектно-

поведінковий (10,4 б.), діяльнісно-практичний (10,4 б.), когнітивно-рефлексивний (9,7 б.), мотиваційно-ціннісний (9,3 б.).

Зупинимось на головних результатах, отриманих за кожною шкалою.

Так, аналіз результатів за *мотиваційно-ціннісним компонентом* виявив:

1) що обрана професія є цінною для 43,3% учнів, для 32,4% не є такою, а 24,3% було важко відповісти на поставлене запитання; 2) вважають, що їхня майбутня професія має соціальну значущість і пишаються цим 62,2% учнів, відповідь «ні» дали 20,9%, а 16,9% було важко відповісти на це питання; 3) у 45,3% учнів їх особистісні цінності збігаються із цінностями їх майбутньої професії та професійної спільноти, у 30,4% – ні, іншим (24,3%) було важко відповісти на поставлене питання; 4) 72,9% відчують потребу у самореалізації за професією, що набувають в училищі, на відміну від 16,2% учнів, які не прагнуть цього.

Таким чином, отримані дані вказують на необхідність підвищення престижності робітничих професій в суспільстві, їх цінності для учнів.

Досліджуючи *когнітивно-рефлексивний* компонент, було визначено: 1) обрана учнями професія відповідає інтересам і прагненням 71,6% учнів, не відповідає – 16,2% учнів, а 12,2% було важко відповісти на це питання; 2) у 65,5% учнів особистісні якості співпадають (на їхню думку) з вимогам до фахівця обраної професії, 14,2% – ні, 20,3% було важко визначитися з вибором варіанту; 3) усвідомлюють себе представниками майбутньої професійної спільноти 49,3%, не усвідомлюють – 28,4%; 4) 83,1% учнів підтверджують, що добре знають вимоги, що висуваються до фахівців їх майбутньої професії, однак, з легкістю описати портрет представника майбутньої професії можуть тільки 51,3% учнів (29% учнів було б важко це зробити, 19,6% – дали відповідь «важко відповісти»); 5) тільки 38,5% учнів мають серед представників професії людей, які є для них ідеалами, 50,7% – ідеалів не мають.

Таким чином, найбільші складнощі полягають у відсутності в учнів професійних ідеалів та усвідомленні себе представниками майбутньої професійної спільноти.

З метою вивчення рівня розвитку *проектно-поведінкового компоненту* професійної ідентичності проаналізовано головну професійну мету і плани учнів, їх прагнення до кар'єрного зростання, успішної самореалізації за обраною спеціальністю, наявність (відсутність) прагнення до зміни обраної професії в майбутньому.

Як головну мету визначають навчання або працю за фахом, що набувають в училищі 76,4% учнів; стільки ж зазначають, що добре уявляють своє кар'єрне зростання за обраною спеціальністю. Наявність значної кількості учнів, що мають чітке розуміння власного професійного майбутнього і кроків, які вони планують здійснити в цьому напрямі, на нашу думку, пов'язане з тим, що 68,2% з них побудували ці плани самостійно, спираючись на власний життєвий досвід. 75% учнів вважають, що їхні дії спрямовані на досягнення успіху в обраній професії. Однак, 41,9% учнів визнають (на відміну від 47,3%, які заперечують), що інколи вони й самі не розуміють чого хочуть від майбутнього професійного життя. Саме з цією невпевненістю можуть бути пов'язані наступні результати: тільки 35,8% учнів не змінили б свою професію, навіть якщо б мали таку можливість, 34,5% – змінили б, а 29,7% було важко надати чітку відповідь.

Таким чином, отримані результати мають суперечливий характер і потребують додаткового уточнення з використанням інших методик.

Дослідження *діяльнісно-практичного компоненту* оцінювалося за рівнем навчальних досягнень (знань, вмінь) учнів, їх практичного застосування. Так визначено, що: 1) 52,7% мають високі бали з професійно-теоретичних та професійно-практичних дисциплін; 2) близько 72% учнів за будь-якої нагоди прагнуть ознайомитися з роботою фахівців із своєї майбутньої спеціальності, уважно спостерігають за їх професійними діями та намагаються їх наслідувати; однак п'ята частина опитаних цього не робить; 3) 84,5% – з легкістю виконують професійні завдання, отримані від майстрів виробничого навчання та від керівників ланок на підприємствах; 4) 90,5% вважають, що успішно використовують отримані в процесі навчання знання та вміння на практиці; 5) 85,8% оці-

нують себе як діяльну, працелюбну та відповідальну в роботі людину, однак у конкурсах фахової майстерності беруть участь тільки 10,8% учнів.

Таким чином, рівень використання набутих знань та вмій в процесі в ході лабораторних занять в навчальному закладі та практиці поза ним є досить високим. В ситуаціях, де виникає необхідність прояву високого рівня професійної майстерності в умовах більшої конкуренції та часових обмежень, ініціативності та активності (наприклад, конкурси фахової майстерності) показники є низькими.

Найвищий рівень розвитку серед компонентів професійної ідентичності має *емоційно-вольовий компонент*. Серед головних результатів виділимо наступні: 1) радіють з того, що не помилилися із вибором майбутньої професії 56,8% учнів, 22,9% – ні, а 20,3% було важко відповісти на це питання; 2) отримують задоволення від процесу і результату роботи за обраним фахом 57,4%, 24,3% – ні; 3) переживають позитивні емоції (гордість, радість тощо), називаючи себе представником обраної професії – 41,2% учнів, 31,1% – ні, а 27,7% учнів важко було визначитися із відповіддю; 4) в 76,4% учнів ставлення до праці за обраною професією покращилося в процесі навчання і практики, в 14,2% – ні; 5) близько 75% учнів виявляють вольові якості особистості в процесі оволодіння професією та готові витратити всі свої сили, щоб досягти професійної мети.

За результатами опитування виявлено, що лише 16,9% учнів мають високий рівень розвитку *професійної активності (шкала шоста методики)*. Наступні результати ілюструють і пояснюють причини цього: тільки 21,6% учнів читають додаткову літературу, що стосується майбутньої професії з власної ініціативи; у вільний час працюють за обраною професією 24,3% опитаних; мають хобі (захоплення), пов'язане із майбутньою професією – 20,9% респондентів. При цьому 56,1% опитаних вважають, що працюють над створенням свого професійного іміджу та дотримуються в житті принципу «Успішність професійного становлення залежить більше від мене, ніж від оточення».

За шкалою альтернативна професійна ідентичність з'ясовано, що тільки у 29,7% учнів вона має низький рівень прояву. Це може свідчити про те, що тільки третина учнів, які навчаються в даному професійно-технічному навчальному закладі усвідомлюють себе представниками обраної професії, мають інтереси, пов'язані з обраною професією і прагнуть реалізувати себе саме за цим фахом. На жаль, 6,8% учнів за показником альтернативна професійна ідентичність мають високі показники і це може свідчити про невірний зроблений професійний вибір, що в подальшому може сприяти професійному вигоранню, розчаруванню в професії та прагненні змінити її на іншу. Більшість учнів (63,5%) остаточно не визначилися із своєю професійною ідентичністю. Саме їм важливо приділити максимум уваги: долучити до участі у тренінгу, спрямованому на розвиток професійної ідентичності; допомогти у пізнанні своїх можливостей, формуванні професійного образу; професійному самоусвідомленні тощо.

Таким чином, проведене емпіричне дослідження компонентів професійної ідентичності в учнів ПТНЗ виявило як позитивні, так і негативні моменти. Найбільшої уваги, на нашу думку потребують: 1) мотиваційно-ціннісний компонент (а саме розвиток професійних цінностей, формування або пошук професійних ідеалів); 2) емоційно-вольовий (розвиток позитивного ставлення до обраної професії, вольових якостей характеру (наполегливості, цілеспрямованості тощо); 3) проектно-поведінковий (допомога в розумінні та окреслюванні учнями власних професійних можливостей та перспектив); 4) когнітивно-рефлексивний (формування професійного «Я-образу», професійне самоусвідомлення); діяльнісно-практичного (розвиток рис характеру, які допомагають реалізувати себе в професії; розширення та удосконалення професійних вмінь та навичок учнів, підвищення рівня їх професійно-теоретичних та професійно-практичних знань з обраної професії; створення умов для розвитку особистісної активності, спрямованої на професійне становлення і самореалізацію).

Для перевірки валідності представленої методики зроблено порівняння між результатами двох методик (О.В.Радзімовської «ОПІ» та А. Асбель, А. Грецова «Визначення статусів професійної ідентичності учнів» [1],[2]), що спрямовані

на дослідження подібних показників, а саме компонентів і статусів професійної ідентичності. За коефіцієнтом Пірсона між ними виявлено високу кореляційну значущість (таблиця 1).

Таблиця 1

Кореляційні зв'язки між статусами та компонентами професійної ідентичності

Компоненти професійної ідентичності	Статуси професійної ідентичності			
	Невизначена	Нав'язана	Мораторій	Сформована
Когнітивно-рефлексивний	-,253(**)	-,094	-,158(*)	,333(**);
Мотиваційно-ціннісний	-,270(**)	-,046	-,234(**)	,353(**)
Проектно-поведінковий	-,383(**)	-,076	-,253(**)	,440(**)
Діяльнісно-практичний	-,305(**)	-,095	-,002	,216(**)
Емоційно-вольовий	-,318(**)	-,056	-,118	,285(**)

** Кореляція значуща на рівні 0.01 (2-стороння), * кореляція значуща на рівні 0.05 (2-стороння)

Таким чином, статус невизначеної професійної ідентичності має зворотний, а статус сформованої профіидентичності – прямий кореляційний зв'язок з усіма компонентами професійної ідентичності. Статус мораторію (кризи) ідентичності має на значущому рівні тільки зворотні кореляційні зв'язки – з когнітивно-рефлексивним, мотиваційно-ціннісним, проектно-поведінковим компонентами. Між компонентами професійної ідентичності та статусом нав'язаної професійної ідентичності кореляційних зв'язків на значущому рівні не виявлено.

За результатами математичної статистики професійна ідентичність має також прямий кореляційний зв'язок (,594**) із особистісною професійною активністю та зворотний (-,515**) із альтернативною (іншою) професійною ідентичністю.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Валідність авторської методики підтверджується методами математичної статистики. «Опитувальник професійної ідентичності учнів ПТНЗ» надає можливість визначити рівень розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів (неусвідомлена, частково усвідомлена), компонентів профіидентичності (когнітивно-рефлексивного, мотиваційно-ціннісного, проектно-поведінкового, діяльнісно-практичного, емоційно-вольового), а також рівень розвитку особистіс-

ної професійної активності (активності, спрямованої на професійне зростання) та альтернативної професійної ідентичності.

На перспективу плануємо залучити до подальшої апробації методики учнів інших спеціальностей професійно-технічних навчальних закладів з різних регіонів України.

Список літератури:

1. Азбель Анастасия Анатольевна Особенности формирования статусов профессиональной идентичности старшеклассников: дис. на соискание учен. степени канд. психол.наук: спец. 19.00.07 – педагогическая психология. – Новгород, 2004 – 236 с.
2. Грецов А.Г. Узнай себя: психологические тесты для подростков/ Грецов А.Г., Азбель А.А – СПб.:, Питер, 2006. – 204 с.